

УДК 159.923.2

DOI 10.32755/sjeducation.2023.01.163

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ САМОСТАВЛЕННЯ І ЛОКУСУ КОНТРОЛЮ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Остополець Ірина Юріївна, кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології,

Донецький національний університет імені Василя Стуса

(21021, Україна, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21,

e-mail: irinaostopolets@gmail.com)

ORCID: 0000-0001-7315-2062

Сергєєва Інесса Вікторівна, кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології,

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

(84100, Україна, м. Слов'янськ, Донецька область,

вул. Генерала Батюка, 19,

e-mail: inessa.sergeeva@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-1357-3081

Степанова Сніжана Сергіївна, викладач кафедри психології,

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

(84500, м. Бахмут, вул. Василя Першина, 24,

e-mail: stepanovasnezana81@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-7729-7178

У статті представлено теоретичний аналіз та результати емпіричного дослідження проблеми взаємозв'язку самоставлення і локусу контролю у здобувачів вищої освіти.

Дослідження самоставлення здобувачів вищої освіти показало, що в цілому вони позитивно ставляться до себе, сприймають себе такими, як є, але в них недостатньо розвиненими виявилися самоінтерес, самокерування, саморозуміння та аутосимпатія. Це вказує на відносно проблемне самоставлення, наявність внутрішнього конфлікту. Дослідження рівня суб'єктивного контролю показало, що в досліджуваних переважає загальна екстернальність, екстернальність у сфері невдач; а інтернальність – у сфері досягнень, у виробничих, сімейних, міжособистісних стосунках і щодо здоров'я. Тобто досліджувані здобувачі освіти готові брати на себе відповідальність там, де відчують власну спроможність щось контролювати або змінювати.

Аналіз особливостей взаємозв'язку між самоставленням і рівнем суб'єктивного контролю досліджуваних дозволяє констатувати, що такий зв'язок дійсно існує. Загалом чим вищий рівень самоставлення, самосприйняття і саморозуміння, тим частіше людина готова брати на себе відповідальність за досягнення, невдачі, а також за стосунки – сімейні, виробничі, міжособисті-

сні. Таким чином, можна стверджувати, що оптимізація самооцінки, ставлення до себе призводить до збільшення відповідальності за власне життя.

Ключові слова: самоставлення, локус контролю, здобувач вищої освіти, особистість.

FEATURES OF THE INTERRELATION OF SELF-ASSESSMENT AND LOCUS OF CONTROL IN HIGHER EDUCATION OBTAINERS

Ostopolets Iryna, PhD in Psychology,

Associate Professor of the Department of Psychology,

Vasyl' Stus Donetsk National University

(21 600th anniversary Street, Vinnytsia, 21021, Ukraine,

e-mail: irinaostopolets@gmail.com)

ORCID: 0000-0001-7315-2062

Sergeeva Inessa, Ph.D. in Psychology,

Associate Professor of the Department of Psychology,

Donbass State Pedagogical University

(19 Heneral Batiuk Street, Slaviansk, Donetsk region, 84100, Ukraine,

inessa.sergeeva@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-1357-3081

Stepanova Snizhana, Teacher of the Department of Psychology,

Horliv Institute of Foreign Languages of the

Donbass State Pedagogical University

(24 Vasyl' Pershyn Street, Bakhmut, Donetsk region, 84500, Ukraine,

e-mail: stepanovasnezana81@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-7729-7178

The article presents a theoretical analysis and the results of an empirical study of the problem of the relationship between self-attitude and locus of control in students of higher education.

The study of self-attitude of students of higher education showed that, in general, they have a positive attitude towards themselves, accept themselves as they are, but their self-interest, self-management, self-understanding, and autosympathy turned out to be insufficiently developed. Which indicates a relatively problematic attitude, the presence of an internal conflict. The study of the level of subjective control showed that externality prevails among the subjects in such areas of life as: general externality, externality in the area of failures; and internality, respectively, in the field of achievements, production, family, interpersonal relationships and health. That is, the researched students are ready to take responsibility where they really feel they have the power to control or change something.

The analysis of the peculiarities of the relationship between self-attitude and the level of subjective control of the subjects allows us to state that the relationship

between various aspects of self-attitude and the locus of control has been revealed. In general, the higher the level of self-esteem, self-acceptance and self-understanding, the more often a person is ready to take responsibility for achievements, failures, as well as for relationships - family, industrial, interpersonal. Thus, it can be stated that optimizing the attitude towards oneself, self-esteem, leads to increased responsibility for one's own life.

Key words: *self-determination, locus of control, higher education student, personality.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства вимагає від особистості високого ступеня адаптованості. Досягти необхідного рівня можливо, лише маючи реалістичне уявлення про себе, власні можливості, здібності. Подібне знання зазвичай людина отримує в процесі спілкування з іншими, але складність полягає в тому, що, якщо особистість неправильно себе оцінює і ставиться до себе некоректно, спілкування з іншими людьми погіршує ситуацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням самосвідомості та самоствавлення займалися такі психологи, як В. В. Столін, Г. С. Костюк, І. Д. Бех, М. Й. Боришевський, В. А. Роменець, О. М. Ткаченко, П. Р. Чамата, А. Адлер, Р. Бернс, Ф. Зімбардо, К. Роджерс та інші. Вони сформулювали визначення самоствавлення, виділили продукти самосвідомості, їх структурні компоненти, закономірності онтогенетичного розвитку самосвідомості, вплив взаємин з іншими людьми тощо. Дослідженню самоствавлення в контексті різних психологічних феноменів у юнацькому віці присвячені роботи Л. Є. Адамової, О. М. Чорнобровіної, Є. А. Євтушенко, Т. К. Слабко, Н. В. Степанової та ін.

Поняття «локус контролю» вперше застосував Дж. Роттер. Нині цей феномен досліджується представниками різних психологічних напрямків: з точки зору теорії соціального навчання (М. Батлес, Р. Борнштейн та ін.), статево-рольової соціалізації (Н. Г. Артемцева, Е. Гіденс, О. Калітєвська та ін.), самоефективності (А. Бандура, М. Шое та ін.), вивченої безпорадності (К. Двек, М. Селігман та ін.), психічної регуляції та саморегуляції (М. Й. Боришевський, Дж. Капрара, С. Д. Максименко, О. П. Саннікова, О. Я. Чебикін та ін.) тощо.

Особистість є поліфункціональним і системним утворенням, тому вивчення всіх її складових має будуватися на основі системного підходу. Саме він дозволяє поглиблено дослідити особистість молоді людини, розглянути її розвиток на макрота мікрорівні.

Виділення не розв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Попри численні дослідження, присвячені самоствавленню, дотепер недостатньо вивченим залишається особливість його взаємозв'язку з іншими утвореннями особистості, зокрема локусом суб'єктивного контролю в юнацькому віці.

Мета – проаналізувати особливості взаємозв'язку самоствавлення і локусу контролю в майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження самосвідомості переконливо доводять, що особливості локусу контролю особистості безпосередньо залежать від самоствавлення й самооцінки. Тому основним завданням дослідження було визначити характер цієї залежності у здобувачів вищої освіти. У дослідженні брали участь здобувачі 2–3 курсів Донецького національного університету ім. В. Стуса та ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» кількістю 47 осіб, яке проводили впродовж вересня–листопада 2022 року. Для виконання поставлених завдань використовували такі психодіагностичні методи: «Опитувальник самоствавлення» В. В. Століна, «Опитувальник рівня суб'єктивного контролю» (РСК) Дж. Роттера. Для математичної і статистичної обробки результатів використовували коефіцієнт кореляції r -Спірмена.

Результати дослідження самоствавлення здобувачів вищої освіти відображено в таблиці 1.

Показник за шкалою «Глобальне самоствавлення» у досліджуваних достатньо високий, що означає сприйняття власної особистості, позитивне ставлення до себе, схвалення вчинків і поведінки, достатньо повне усвідомлення себе як цілісної особистості.

Показник за шкалою «Самоповага» перебуває в межах норми. Це той аспект самоствавлення, який емоційно і змістовно поєднує віру у свої сили, здібності, енергію, самостійність, оцінку власних можливостей контролювати життя і бути самопослідов-

ним, розуміння себе. Цей аспект не повною мірою розвинений у досліджуваних.

Таблиця 1 – Показники складових самоствавлення в майбутніх психологів (у %)

Шкали	%
S. Показник глобального самоствавлення	76,4
I. Самоповага	61,2
II. Аутосимпатія	52,7
III. Очікування позитивного ставлення інших	67,1
IV. Самоінтерес	40,3
1. Самовпевненість	78,7
2. Очікуване ставлення інших	63,5
3. Самосприйняття	74,8
4. Самокерування	44,1
5. Самозвинувачення	41,4
6. Самоінтерес	48,7
7. Саморозуміння	41,3

Показник за шкалою «Аутосимпатія» – в межах норми. У змістовному плані ця шкала *на позитивному полюсі* охоплює сприйняття себе в цілому і в істотних частковостях, довіру до себе й позитивну самооцінку, *на негативному полюсі* – бачення в собі переважно недоліків, низьку самооцінку, готовність до самозвинувачень. Тобто досліджувані в деяких ситуаціях схвалюють і сприймають себе, а в деяких – схильні до самозвинувачень і несхвалення.

Показник за шкалою «Очікування позитивного ставлення від інших» дещо вищий за середній, що вказує на очікування від оточення схвалення, емпатії, проявів симпатії, схильність до виявів конформної поведінки, залежність від групи.

Показник за шкалою «Самоінтерес» у досліджуваних нижчий за середній. Він відображає міру близькості до себе, зокрема інтерес до власних думок і почуттів, рівень рефлексивності мислення, впевненість у тому, що людина цікава для інших. Знижений показник за шкалою може свідчити про недостатній рівень розвитку рефлексії, саморозуміння або внутрішній конфлікт, який виявляється в небажанні досліджувати власну особистість, внутрішній світ через побоювання виявити зміст, який суперечить «Я-концепції».

Показник за шкалою «Самовпевненість» відносно високий у досліджуваних. Це свідчить про сприйняття себе як упевненої, самостійної, вольової і надійної людини, що поважає себе.

Показник за шкалою «Самосприйняття» так само достатньо високий. Він ґрунтується на симпатії до себе, згоді з внутрішніми спонуканнями, сприйнятті себе. Пов'язаний зі схваленням власних планів і бажань, поблагливім, дружнім ставленням до себе.

Показник за шкалою «Самокерування» в майбутніх психологів значно занижений. Він відображає уявлення про те, що основним джерелом активності та результатів є сама людина. Низькі показники пов'язані з вірою суб'єкта в підвладність його «Я» зовнішнім обставинам, низьким рівнем саморегуляції, розмитим локусом «Я», слабкою тенденцією шукати причини вчинків, результатів і власних особливостей у собі.

Показник за шкалою «Самозвинувачення» відносно низький у досліджуваних. Тобто вони не мають схильності відчувати провину за неприємні події, зберігають позитивне ставлення до себе незалежно від зовнішніх обставин.

Показник за шкалою «Саморозуміння» у досліджуваних нижчий за середній. Тобто вони мають сумніви щодо цінності власної особистості, схильні недооцінювати своє духовне «Я», у них низький інтерес до внутрішнього світу.

Таким чином, дослідження самоставлення у здобувачів вищої освіти показало, що в цілому воно позитивне, спостерігається схильність сприймати себе такими, які вони є, але при цьому в них не розвинені самоінтерес, самокерування, саморозуміння, аутосимпатія. Усе це свідчить про проблемне самоставлення, наявність внутрішнього конфлікту. Результати дослідження локусу контролю відображено в таблиці 2.

Таблиця 2 – Показники локусу контролю в різних сферах життя у здобувачів вищої освіти (у балах)

Шкали	$M \pm \sigma$
Шкала загальної інтернальності I_a	4,3 \pm 2,1
Шкала інтернальності у сфері досягнень I_d	6,5 \pm 2,7
Шкала інтернальності у сфері невдач I_n	2,6 \pm 1,3
Шкала інтернальності в сімейних стосунках I_c	5,6 \pm 2,5
Шкала інтернальності в виробничих стосунках I_b	6,8 \pm 2,9
Шкала інтернальності в міжособистісних стосунках I_m	8,3 \pm 3,2
Шкала інтернальності щодо здоров'я і хвороби $I_{зд}$	7,4 \pm 3,1

За шкалою «Загальна інтернальність» досліджувані мають низькі показники, що свідчить про низький рівень суб'єктивного

контролю. Тобто вони не усвідомлюють зв'язок між власними діями і подіями життя, не вважають себе здатними контролювати їх розвиток і вважають, що більшість життєвих подій є результатом випадку або дій інших людей.

За шкалою «Інтернальність у сфері досягнень» досліджувані мають показники вищі за середні, що вказує на відносно високий рівень суб'єктивного контролю над емоційно позитивними подіями та ситуаціями. Здобувачі освіти вважають, що самі досягли успіху в житті і здатні досягати мети в майбутньому.

За шкалою «Інтернальність у сфері невдач» досліджувані мають низькі показники, тобто схильні приписувати відповідальність за такі події іншим людям або вважати їх результатом обставин, які склалися певним чином.

За шкалою «Інтернальність у сімейних стосунках» досліджувані мають середні показники. Це свідчить про збалансований локус контролю щодо подій сімейного життя, тобто за якісь події вони готові взяти на себе відповідальність, а за якісь – перекласти на інших людей та зовнішні обставини.

За шкалою «Інтернальність у виробничих стосунках» здобувачі вищої освіти мають відносно високі показники. Тобто вважають свої дії важливим чинником в організації власної професійної діяльності, у взаєминах, що складаються в колективі, у просуванні кар'єрними сходами тощо.

За шкалою «Інтернальність у міжособистісних стосунках» досліджувані мають високі показники. Тобто контролюють власні неформальні взаємини з іншими людьми, мають пошану і симпатію, несуть відповідальність за те, як складаються стосунки тощо.

За шкалою «Інтернальність відносно здоров'я і хвороби» досліджувані мають високі показники. Тобто вважають себе відповідальними за власне здоров'я: якщо хворі, то звинувачують у цьому себе і вважають, що одужання залежить від їхніх дій, а якщо здорові, то це також цілком власна заслуга.

Таким чином, проведене дослідження рівня суб'єктивного контролю здобувачів вищої освіти показало, що в них переважає загальна екстернальність та екстернальність щодо невдач. А інтернальність – у сферах досягнень, виробничих, сімейних, між-

особистісних стосунках і щодо власного здоров'я. Тобто здобувачі вищої освіти готові брати на себе відповідальність там, де дійсно відчувають власну спроможність щось контролювати або змінювати.

Для визначення взаємозв'язку між самоставленням і локусом контролю здобувачів вищої освіти був проведений кореляційний аналіз (табл. 3).

Таблиця 3 – Взаємозв'язок самоставлення і локусу контролю в майбутніх психологів (r_s)

Шкали самоставл.	Шкали локусу контролю						
	I _г	I _д	I _н	I _с	I _в	I _м	I _{зд}
S	0,78*	0,67*	0,32	0,66*	0,77*	0,94*	0,21
I	0,43	0,77*	0,21	0,15	0,68*	0,82*	0,32
II	0,22	0,66*	0,36	0,67*	0,19	0,76*	0,32
III	0,32	0,77*	0,18	0,76*	0,65*	0,79*	0,26
IV	0,34	0,76*	0,27	0,33	0,66*	0,74*	0,17
1	0,74*	0,65*	0,57*	0,31	0,74*	0,23	0,71*
2	0,27	0,68*	0,33	0,65*	0,59*	0,68*	0,28
3	0,33	0,67*	0,17	0,32	0,69*	0,78*	0,34
4	0,65*	0,84*	0,34	0,21	0,74*	0,19	0,71*
5	0,76*	0,78*	0,67*	0,69*	0,67*	0,73*	0,61*
6	0,22	0,65*	0,16	0,12	0,78*	0,61*	0,25
7	0,34	0,76*	0,79*	0,27	0,78*	0,61*	0,35

Примітка: * $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$;

S – показник глобального самоставлення. I – самоповага. II – аутосимпатія. III – очікування позитивного ставлення від інших. IV – самоінтерес. I – самовпевненість. 2 – очікуване ставлення від інших. 3 – самосприйняття. 4 – самокерівництво. 5 – самозвинувачення. 6 – самоінтерес. 7 – саморозуміння.

Кореляційний аналіз показав наявність взаємозв'язку між інтегральним самоставленням, позитивним самоставленням і загальною інтернальністю, інтернальністю у сфері досягнень, сімейних, виробничих і міжособистісних стосунках. Тобто особистість з глобальним відчуттям сприйняття себе готова брати відповідальність у цілому за своє життя, поведінку, за те, чого досягає в житті, за розвиток сімейних, виробничих і міжособистісних стосунків.

Показник самоповаги пов'язаний з інтернальністю у сфері досягнень, у виробничих і міжособистісних стосунках. Тобто людина з високим рівнем самоповаги готова брати на себе від-

повідальність за власні досягнення, професійні і міжособистісні стосунки.

Показник аутосимпатії корелює з інтернальністю у сфері досягнень, сімейних і міжособистісних стосунках. Тобто особистість, що відчуває до себе симпатію, готова брати відповідальність за свої досягнення і розвиток власних сімейних і міжособистісних стосунків.

Показник очікування позитивного ставлення від інших взаємопов'язаний з інтернальністю у сфері досягнень, сімейних, виробничих і міжособистісних стосунках. Тобто людина, для якої має значення, як до неї ставиться оточення, готова брати відповідальність за свої досягнення, сімейні, виробничі та міжособистісні стосунки.

Показник самоінтересу корелює з інтернальністю у сфері досягнень, виробничих і міжособистісних стосунках. Тобто особистість, яка цікава сама собі, готова брати відповідальність за власні досягнення й розвиток виробничих і міжособистісних стосунків.

Показник самовпевненості взаємопов'язаний із загальною інтернальністю, інтернальністю у сфері досягнень і невдач, виробничих стосунків і здоров'я. Тобто впевнена в собі людина готова брати відповідальність за власні досягнення й неуспіхи, розвиток професійних стосунків, власне здоров'я.

Показник самосприйняття корелює з інтернальністю у сфері досягнень, виробничих і міжособистісних стосунках. Тобто особистість, що сприймає себе такою, яка вона є, готова брати відповідальність за свої досягнення, виробничі й міжособистісні стосунки.

Показник самокерування взаємопов'язаний із загальною інтернальністю, інтернальністю у сфері досягнень, виробничих стосунків і здоров'я. Тобто людина, яка вважає, що сама керує власним життям, поведінкою, готова брати відповідальність за своє життя в цілому, досягнення, професійні стосунки і власне здоров'я.

Показник самозвинувачення корелює з усіма шкалами локусу контролю. Тобто людина, схильна до звинувачень себе за не-

доліки, невдачі, готова брати відповідальність за всі сфери власного життя.

Показник саморозуміння корелює з інтернальністю у сфері досягнень і невдач, виробничих і міжособистісних стосунків. Тобто особистість, яка вважає, що добре себе знає і розуміє, готова брати відповідальність за досягнення і невдачі, розвиток професійних і міжособистісних стосунків.

Таким чином, виявлено взаємозв'язок між різними аспектами самоставлення й інтернальністю-екстернальністю особистості здобувача вищої освіти. Загалом чим вищий рівень самоставлення, самосприйняття і саморозуміння, тим у більших сферах життя людина готова брати на себе відповідальність за досягнення, невдачі, а також у стосунках – сімейних, виробничих, міжособистісних.

Висновки. Результати теоретичного аналізу та емпіричного дослідження проблеми взаємозв'язку між самоставленням особистості та розподілом відповідальності дозволяють стверджувати, що оптимізація самооцінки, ставлення до себе, формування адекватності й реалістичності процесів оцінки себе призводить до того, що особистість стає більш відповідальною щодо власного життя та інших людей.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Сучасна психологічна практика потребує інноваційних засобів оптимізації самооцінки та самоставлення майбутніх психологів і здобувачів вищої освіти в цілому, що є перспективним напрямком подальшої роботи.

Список використаних джерел

1. Булах І. С. Витоки особистісного зростання людини. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки* : збірник наукових праць. 2017. Вип. 6 (51). С. 53–64.
2. Камінська О. В. Гендерні особливості формування самоставлення в юнацькому віці : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2008. 24 с.
3. Малихіна О. А. Динаміка змін складників структурних компонентів самоповаги в студентському віці: реалізація корекційно-розвивальної програми. *Психологічний часопис*. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, 2020. № 4. Вип. 6. С. 248–256.

4. Меднікова Г. І. Психолого-педагогічний супровід становлення особистісної зрілості студентів. *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Психологія*. 2016. № 54. С. 164–173.

5. Фурман А. В. Свідомість як передумова психологічного пізнання і професійного методологування. *Наука і освіта*. 2017. № 3. С. 5–10.

References

1. Bulakh, I. S. (2017), The origins of a person's personal growth, *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov, Psychological sciences: a collection of scientific works*, Series 12, Issue 6 (51), pp. 53–64.

2. Kaminska, O. V. (2008), Gender features of the formation of self-esteem in youth : PhD in Psychology Thesis, Kyiv.

3. Malukhina, O. A. (2020), The dynamics of changes in the structural components of self-esteem in student age: implementation of a corrective and developmental program, *Psychological journal*, H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, № 4, Issue 6, pp. 48–256.

4. Mednikova, H. I. (2016), Psychological and pedagogical support for the formation of personal maturity of students, *Bulletin of Kharkiv National Pedagogical University named after H.S. Skovorody, Psychology*, № 54, pp. 164–173.

5. Furman, A. V. (2017), Consciousness as a prerequisite for psychological knowledge and professional methodology, *Science and education*, № 3, pp. 5–10.